

*GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’DE HAYVAN HAKLARI

Prof.Dr.Tamer DODURKA
İ.Ü. Veteriner Fakültesi
İç Hastalıkları A.B.Dalı Öğretim Üyesi

Ülkemizde 2004 yılında, binbir zorlukla çıkartılan “Hayvanları Koruma Yasası” doğru dürüst uygulamaya konulamamış ve ne yazık ki, hayvan hakları medeni bir ülkede olması gereken düzeye halen gelememiştir. Oysa, AB Ülkelerindeki hayvan hakları, ulusal yasalarda “hayvanlarda kişilik” kavramını tartışabilecek boyutlara ulaşmış ve AB çerçeve sözleşmelerinde hayvanlar artık mal değil, hissetme yeteneğine sahip varlıklar olarak kabul edilmiştir.

Diğer yandan, aynı batı ülkelerinin geçmişine baktığımızda tam tersi bir tablo görebiliriz. İnsanların köle, soylu, alt-üst insan gibi kavramlarla kategorize edildiği Ortaçağ Avrupa’sında hayvanların durumu içler acısıyken, Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaşî Veli gibi düşünürlerin yetiştiği bu topraklarda “yaratılanı severim yaratandan ötürü” düşüncesi yaşama da uygulanıyor ve hayvana karşı duyulan sevgi batıda alay konusu olacak kadar yoğunlaşıyordu. Bu sevgi, saygı boyutundaydı. Evlerde hayvan beslenmiyordu ama hayvanlara günümüzdekinden daha fazla değer veriliyordu.

Peki bu günlere nasıl gelindi? AB yasalarında iyileştirilmiş olan hayvan hakları toplumda da kabul gördü mü? Ülkemizde hayvan hakları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılırken halkımızın hayvan haklarına bakışında herhangi bir değişim oldu mu? Yazımızda bu sorulara yanıt arayacağız.

Geçmişten bu yana ülkemizde hayvan hakları

Türklerin eskiden beri hayvanlara büyük değer verdiği bilinir. Kartal, geyik ve kurt gibi hayvanlar Türk Boylarının simgesi olmuştur. Atalarımız, ölen atlar için mezar taşları ve kitabeler yaptırmışlardır. Kaya resimleri ve kilimlerde hayvan figürleri çoğunluktadır. Edebiyatta, türkülerde vb., hayvan sevgisi hissedilir derecede vurgulanmıştır.

Bu sevgi, Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Hayvan sevmek dinin de bir gereğidir. İslam dininde bütün mahlukata şefkatle muamele yapılması emir olunur. Hayvanlara zulmün cezası ağırdır. Çünkü, hayvanların Allah’tan başka koruyucusu yoktur. Hayvanlar riayet edilmesi gereken haklara sahiptir. Ancak, köpekler temiz olarak düşünülmediği için, Kuran-ı Kerimde yasaklayıcı bir hüküm olmamasına rağmen, ev hayvanı olarak kabul görmemiştir.

Hayvanlar özellikler Rönesans döneminde Avrupa’da aşağılanırken Türkler tarafından el üstünde tutuluyor, sinek, pire bit gibi hayvanlar bile günah olacak diye öldürüleliyordu. Hayvanlara verilen değer karşısında batılı yazarlar hayretler içinde kalıyor, bazıları bunlara olan hayranlıklarını gizleyemezken, bazıları alay ediyordu. İşte bir zamanlar Osmanlıda batılları şaşırtan manzaralardan bazıları:

Hayvan ve ağaçlar yararına oluşturulan vakıflar,

Kediler için yapılmış binalar,

Hayvanların beslenmesi için tahsis edilmiş uşaklar,

Hayvanların beslenmesi için bırakılan miraslar (Örneğin sadece Beyazıt Vakfiyesinde kuşların beslenmesi için yılda 30 altın ayrılmıştı),

Kedilerin beslenme saatlerinde zengin ve kibar Osmanlıların kedileri her gün düzenli olarak kebablarla beslemeleri,

Kasap ve lokantaların önünde sıraya girmiş hayvanlar,

Sokak hayvanları için düzenlenen şiş kebab günleri,

Hacı Baba mertebesine yükseltilmiş leyleklere sanki kutsalmış gibi yapılan muameleler,

Sonbaharda geri dönemeyen ve bakıma ihtiyaç duyan leylekler için bakım merkezleri,

Dünyada örneğine rastlanmayan Bursa’daki Leylek (Gurabahane-i Laklakan), Dolmabahçe’deki kuş ve Üsküdar’daki kedi hastaneleri,

Cami ve mezarlıklardaki suluklar, kuş evleri, hatta mimari açıdan eşi ve benzeri bulunmayan kuş köşkleri,

Her hafta kurulan pazarlarda varlıklı ailelerin kafesteki kuşları satın alıp özgür bırakma geleneği,

Sokakta doğurmuş bir hayvan gördüklerinde hemen oracığa bir kulübe yaptırmak için yarışan insanlar,

Yük hayvanlarına fazla yük yükleme tarzındaki merhametsiz uygulamalara karşı çıkartılan fetvalar, bu hayvanlara aşırı yükten dolayı ıstırap çektiren insanlara aynı yükü taşıtarak ceza verilmesi vb. Bu tablonun hayvanlara karşı bizden çok farklı bir bakış açısına sahip olan batılları şaşırtmaması olanaksızdı. Nitekim, Fransız rahip Du Loir, ünlü seyahatnamesinde, 1600'li yıllarda Türklerde hayvanlara karşı duyulan hislerin dini bir görev mertebesine çıkarıldığı, insanlık fazileti olan hislerin hayvanata duyulmasının doğru olmadığını söylemiş ve yukarıdaki uygulamalarla alay etmişti.

Batılı yazarların neredeyse tamamı köpeklere en iyi bakan milletin Türkler olduğu konusunda birleşiyorlar ve Türklerin tüm mahlukatla iyi geçindikleri, tabiata aşık oldukları konusunda yazılar yazıyorlardı.

Ancak, o dönemlerde İstanbul'da el üstünde tutulan sokak köpeklerinin sayısı yıllar geçtikçe artıyor ve bazı sorunlar çıkıyordu. Dini nedenlerle hayvanların öldürülmesi olanaksızdı. Bu nedenle başka bir çözüm bulunmalıydı. İlk olarak I. Ahmet döneminde, sokak köpeklerinin toplanarak Anadolu yakasına atılması denendi.

Bu geçici çözüm tabi ki sonuç getirmedi ve köpekler İstanbul sokaklardaki yerlerini kısa sürede tekrar ele geçirdiler.

Batı kültürü, ülkemizdeki etkisini arttırdıkça hayvanların değerleri azaldı; henüz halkta değişiklik olmasa da batı terbiyesi alan aydınımızın köpeklere bakış açısı değişmeye başladı. Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde köpekler toplu olarak Hayırsız Ada'ya sürgün edildiler. Ancak, halk buna isyan etti ve köpekler geri alındı. Halk, hayvanlara kötü davranmanın uğursuzluk getireceğine inanıyordu. Nitekim onları doğrularcasına, bu olaylardan birisinin ardından Mısır ordusu Kütahya'ya kadar uzandı, diğerinin ardından da büyük yangınlar çıktı.

1910 yılında diğer bir Hayırsız Ada vakası daha yaşandı. İktidardaki İttihatçıların izniyle, Şehremini Suphi Bey, neredeyse bütün sokak köpeklerini Hayırsız Ada'ya yolladı. Namuslu hiçbir Türk bu aşağılık görevi üstlenmediği için nakil işleminde serseriler kullanılmıştı. Adada yiyecek bulamayan köpekler açlıktan birbirlerini parçalayarak öldüler. İstanbul halkı yine haklı çıktı; uğursuzluk kol gezmiş ve Balkan savaşı patlamıştı.

Hayırsız Ada vakası, o dönemlerde Avrupa'da hayvanlara yapılan kötü muamelelerin yanında çok masum kalmasına karşın hayvan koruma tarihimize kara bir leke olarak yerleşmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde, AB uyum yasaları çerçevesinde, "Hayvanları Koruma Kanunu" çıkarılmış olmasına rağmen hayvanlara yapılan muameleler iyi durumda değildir. Tecavüzler, işkenceler, toplu itlaflar vb. haberler hayvan sever Türk Halkını derinden üzmektedir.

Avrupa'da durum

Bütün tarihçilerin kabul ettiği gibi, bir zamanlar Avrupa'da hayvanlar bizimkinin aksine felaket bir durumdaydı. İnsanların hayvandan üstün olduğunu ispat edecek gösterilerden büyük zevk alınırdı. Örneğin, Roma'daki dev arena Colesseum'un açılışında dokuz bin hayvan öldürülmüştü. İddialara göre, bu gelenek devam etmiş ve Kuzey Afrika ve Yakındoğu'daki fil ve aslanların kökü kurumuştur.

Kediler şeytan olarak nitelendirilmiş, diri diri ateşe atılmak, asılmak, temellere harç olarak kullanmak gibi sayısız işkencelere maruz kalmıştı. Saint-Jean bayramında kediler torbalarla alevlere atılıyor ve yanarak kaçışırken tepelerine çullanılıyordu.

Köpekler deri ve etleri için öldürülüyordu. Bazı Avrupa ülkelerinde birkaç yıl öncesine kadar kedi ve köpek kürkü işleyen dükkanlara rastlanabiliyordu. Almanya'da köpek kasapları vardı.

Descartes'e göre hayvanlar canlı bile değildi, hatta acı çekmeyen makinelerdi. Böylece, hayvanlar üzerinde bayılmaksızın deneylerin yapılabilme yolu açılmıştı. Muhafif kanattan olan Leonardo da Vinci hayvanların acılarına önem verdiği için arkadaşları tarafından alay konusu olmuştu.

Aristoteles bazı insanların doğasında kölelik olduğunu savunarak köleliği normal bulmuştu. Ona göre köle bir maldı. Kölelerin bile değeri yokken hayvan haklarından bahsedilmesi olanaksızdı. 19. Yüzyıla kadar kilisenin etkisiyle hayvan koruma dernekleri açılmadı.

Veteriner okulları da açılmıyordu. Üstün varlık olan "insan" için toplanmış bilginin hayvanlara uygulanması utanç vericiydi, ancak 18. yüzyılda sığır vebası hastalığı tüm sığırları yok edip ekonomiyi çökertme noktasına getirdiğinde bu okulların açılmasının insan menfaatine olduğuna karar verildi.

Eskiden Rönesans hümanizmine hakim olan "her şey insanlığın hizmetindedir, hayvanlar ve asil olmayan insanlar aşağılık ve ilkel canlılardır" anlayışının izlerini günümüzde görebiliyoruz.

Hayvanların sokakta yaşama hakkına bundan 100 yıl önce son verilmiştir. Artık, sahihsiz hayvanlar sahiplendirilemedikleri takdirde en fazla 30 gün içerisinde öldürülmektedirler. Özellikle tatil sonlarında köpeklerin otobanlara atılarak ezilmeleri görülen manzaralardandır.

Çeşitli ülkelerde boğa ve horoz dövüşleri, tam bir eziyet haline gelen tazı yarışları, yunus ve balina katliamları halen devam etmektedir. Tıbbi deneylerin yanı sıra, ilaç, kozmetik, silah, oyuncak vb. gibi sektörlerde her yıl milyonlarca hayvan yok edilmektedir

Dövüş köpeği çok yakın bir geçmişte İngiltere'de yaratılmıştır. İngiltere'de kraliyet ailesinin öncülük ettiği sürek avları dünyaca meşhurdur. Buna karşın dünyada "hayvanları koruma günü" ile ilgili ilk kararı İngiliz parlamenterler almıştır.

AB yasalarında sokak köpekleri konusunda kesin hükümler yoktur. Her ülke kendi koşullarına uygun önlemler alır. İtalya'da bine yakın barınakta 640.000 köpek, 1290 kedi yaşatılmaktadır. Almanya'da binden fazla hayvan koruma derneği ve barınağı olup hiç bir barınakta hayvan öldürülmemektedir. Bunun yanı sıra, İngiltere'de sahipleri tarafından aranmayan başı boş hayvanları kısa bir süre bekletip öldüren barınaklar da, bu uygulamaya karşı çıkıp yaşatan barınaklar da vardır. Bu ülkede 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre, öldürülen sahihsiz köpeklerin sayısı yılda 100.000 civarındadır.

"Sokak köpeği" kavramı nadir de olsa İtalya, Yunanistan gibi ülkelerde vardır. Bunların neredeyse tamamı evlerinden atılan hayvanlardır. İtalya'da her yıl 300.000'e yakın köpek ve kedi sokaklara atılmaktadır.

Görüldüğü gibi, bu gün dahi AB ülkelerinde hayvan haklarının durumu iyi sayılamaz. Zaten mevcut durum oradaki hayvan korumacıları da tatmin etmemekte, militan hayvan korumacılar baskın, kundaklama, sabotaj, başbakanlara bombalı mektuplar, hayvan kaçırma gibi eylemlere gitmektedirler.

Diğer yandan hayvan hakları, Avrupa Birliği Komisyonunca izlenmekte ve hayvan hakları ihlalleri yapan ülkeler Avrupa Adalet Divanında yargılanabilmektedirler. Örneğin Yunanistan, hayvanların nakli konusundaki yasalara uymadığı ve acısız kesimi yeterince sağlamadığı gerekçesiyle, Avrupa Adalet Divanı'na verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin ilk olarak 1957'de kaleme aldığı çerçeve sözleşmesinde hayvanlar tarımsal ürün olarak kabullenildi, fakat ilk kez 1991-1992 yıllarında toplanan hükümetler arası bir konferans sırasında hayvan hakları konusu gündeme alındı. 1997'de imzalanan "Amsterdam Anlaşması" ile hayvanlar duygulu varlıklar olarak kabul edildiler. Ama at yarışları, boğa güreşleri, tazı yarışları, tazı ile avlanma konularında üye ülkelere serbest bırakıldılar.

Bu gün AB ülkelerinde 300 milyon ev hayvanı beslenmektedir. Ancak, köpeklere gösterilen bu ilgi kesim hayvanlarına gösterilmemiş, açık renkte et üretmek için kansızlığa mahkum edilen, yatacak samanı bile bulunmayan, kendi etrafında dönmelerine bile izin vermeyecek kadar dar bölmelerde tutulan danalar Avrupalının ilgisini çekmemiştir. Bizde ise ineklerini “sarı kızım” diye seven köylülerimizi her yerde görmek mümkündür.

Hayvanlarla ilgili yasalarımızı ve icraatı eleştirebilir, münferit olaylara rastlayabiliriz ama yine de insanımızdaki hayvan sevgisine laf edilemez. AB ülkelerinde daha fazla sayıda hayvan besleniyor olması, onların bizden daha fazla hayvan sevdiğini göstermez. Halkımız hayvandan uzak kalabilir, hatta bazıları ondan korkabilir ama bütün bunlar hayvanlara kötü muamele yapılmasına yandaş oldukları anlamına gelmez.

AB ülkeleri düzeyinde uygulanan hayvan koruma yasalarıyla ülkemizde hayvan haklarının çok daha iyi duruma geleceğinden şüphemiz yoktur. Ancak, günümüz Türkiye’inde özellikle yönetim kademelerindekilerin hayvan haklarına karşı duyarsızlıkları geneldeki manzarayı çok olumsuz etkilemekte ve dışarıdan bakıldığında hayvan hakları karnemiz hiç de iyi gözükmemektedir.

Aynı insan hakları karnemiz gibi...

***Bu yazı AB Veteriner Hekim Platformu çalışmaları kapsamında hazırlanmış olup, Kriter Dergisi Haziran 2007 sayısından yayınlanmıştır. www.abveteriner.org**